

વીર સંવત ૨૪૯૨, અષાઢ સુદ ૪, બુધવાર

તા. ૨૨-૦૬-૧૯૬૬

ગાથા-૩૮ થી ૪૨ પ્રવચન નં. ૧૫

૩૮ (ગાથા) થોડી બાકી છે. ‘જીવ અજીવના ભેદ...’ ‘યોગસાર’.

જીવાજીવઈ મેઝ જો જ્ઞાણઈ તિ જાણિયઝ।

મોક્ષહૈં કારણ એઝ મળઈ જોઈ જોઈહિં મળિઝ।।૩૮।।

હે ધર્મી! એમ સંબોધન કરીને કહે છે, ‘હે યોગી!’ ‘યોગસાર’ છે ને? આત્મા.. જડ અને ચૈતન્ય બન્ને તદ્દન જુદાં છે. એમ જો ભેદજ્ઞાન કરે તો આત્માને પોતાને શુદ્ધ જ્ઞાન અને આનંદમય જોવે અને અજીવને રાગ-દ્વેષ, કર્મ આદિ સ્વરૂપે જોવે. સમજાણું કાંઈ?

‘જીવાજીવઈ મેઝ જો જ્ઞાણઈ’ જીવાજીવનો જે ભેદ જાણે. જીવ તે જ્ઞાન, શુદ્ધ આનંદ આદિ સ્વરૂપે છે. અજીવ એ બધો રાગાદિ, શરીરાદિ, કર્મ એ બધા અજીવ છે. બેનો સંબંધ ન હોય તો બંધ ન હોય અને બેનો સંબંધ છૂટે ત્યારે મુક્તિ થાય. તેથી એ બેનું જ્ઞાન એને બરાબર કરવું જોઈએ.

‘મોક્ષહૈં કારણ એઝ’ એ જ મોક્ષનું કારણ છે, એમ ભગવાને કહ્યું છે. જીવાજીવનું ભેદજ્ઞાન તે મોક્ષનું કારણ છે, એમ કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? ‘ભેદજ્ઞાન તે જ્ઞાન છે, બાકી બૂરો અજ્ઞાન.’ ભેદજ્ઞાન એટલે આત્મા અને જડ બે ચીજ છે ને? ન હોય તો એને આ સંબંધનો બંધ અને બંધના અભાવરૂપી મુક્તિ એ કોઈ રીતે સિદ્ધ થતી નથી. એથી આત્મા અને અજીવ બેના લક્ષણો જુદા છે, બેનું સ્વરૂપ જુદું છે, બેના ભાવ જુદા છે એમ બરાબર બેને જો ભિન્ન જાણે તો એને મોક્ષનું કારણ પરથી જુદું સ્વરૂપની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિની દશા પ્રગટ થાય. તો એને લઈને.. ‘હે યોગી!’ ભગવાને તને એમ કહ્યું છે, એમ કહે છે. જીવાજીવનું ભેદજ્ઞાન થાય તો એને મોક્ષકારણ થાય, એમ ભગવાને કહ્યું છે. એમાં ઘણું બધું આવી ગયું છે.

છેલ્લે ‘સમયસાર’નો શ્લોક પણ આપ્યો છે. ‘જીવ અને અજીવ લક્ષણથી જ ભિન્ન છે તેથી જ્ઞાનીજન પોતાને સર્વ રાગાદિ અને શરીરાદિથી જ ભિન્ન જ્ઞાનમય પ્રકાશમાન એકરૂપ અનુભવે છે.’ પરથી જુદો અને સ્વસ્વભાવથી એક આત્મા. પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવથી એક અભેદ આત્મા અને રાગાદિથી પર, એવું ભેદજ્ઞાન કરે તો એને સ્વભાવ સન્મુખની એકતા થાય અને પર સન્મુખતા એમાંથી જાય, તો નક્કી એને અનુભવ કરતાં મોક્ષ થાય. એને મુક્તિ એટલે નિર્મળાનંદ શુદ્ધ રાગથી ભિન્ન છે એમ અંતર ભાસતા એકતા થતાં રાગથી છૂટીને વીતરાગપદને પામે. હવે સાર કહે છે.

આત્મા કેવળજ્ઞાન સ્વભાવનો ધારક છે.

કેવલ-ળાણ-સહાઇ સો અપ્પા મુણિ જીવ તુહું।

જઇ યાહિં સિવ-લાહુ મળઇ જોઇ જોઇહિં મળિઁ ॥૩૯॥

યોગી કહે રે જીવ તું, જો યાહે શિવલાભ;

કેવળજ્ઞાનીસ્વભાવી આ, આત્મતત્ત્વને જાણ. ૩૯.

અન્વયાર્થ :- (જોઇ) હે યોગી! (જોઇહિં મળિઁ) યોગીઓએ કહ્યું છે (તુહું કેવલળાણ સહાઇ સો અપ્પા જીવ મુણિ) કે તું કેવળજ્ઞાન સ્વભાવી જે આત્મા છે તેને જ જીવ જાણ. (જહ સિવ લાહુ યાહિં) જો તું મોક્ષનો લાભ યાહતો હો તો. (મળઇ) આમ કહેવામાં આવ્યું છે.

૩૯. ‘આત્મા કેવળજ્ઞાન સ્વભાવનો ધારક છે.’ પહેલા જીવ-અજીવ બે જુદું પાડ્યું ને? ત્યારે હવે જીવની ઓળખાણ આપે છે. પહેલા સામાન્ય વાત કરી હતી. ગ્રંથકાર આચાર્ય પોતે કહે છે.

કેવલ-ળાણ-સહાઇ સો અપ્પા મુણિ જીવ તુહું।

જઇ યાહિં સિવ-લાહુ મળઇ જોઇ જોઇહિં મળિઁ ॥૩૯॥

‘હે યોગી! યોગીઓએ કહ્યું છે...’ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે અથવા સંતોએ કહ્યું છે કે ‘તુહું કેવલળાણ સહાઇ સો અપ્પા જીવ મુણિ’ તું કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી આત્માને જાણ. કેવળજ્ઞાન એટલે ઓલી કેવળજ્ઞાન પર્યાયની અહીં વાત નથી. કેવળજ્ઞાન-એકલો જ્ઞાન સ્વભાવ, એકલો જ્ઞાનસ્વભાવ. એમાં સર્વજ્ઞ સ્વભાવ આવી ગયો. પણ એકલો સ્વભાવ, જ્ઞાનસ્વભાવ આત્મા. સમજાણું કાંઈ? કેવળજ્ઞાન એટલે ઓલી પર્યાયનું કેવળજ્ઞાન, (એનું) અહીંયાં કામ નથી.

આ તો આખો જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્ય. ‘દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જે’ આવે છે ને? ‘દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જે, દેહ ભિન્ન કેવળ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો, દેહ ભિન્ન કેવળ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો, તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકીયે, વર્તે એવું શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન જો, અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?’ સ્વરૂપની સ્થિરતાનું ધ્યાન કેમ વર્તે? એમ. બાકી દર્શનમોહ જીવ અને અજીવની એકતાબુદ્ધિનો નાશ થતાં આત્મા દેહથી ભિન્ને એકલો - કેવળજ્ઞાનની મૂર્તિ છે એમ અનુભવમાં આવવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ?

એકલો આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ, દેહથી ભિન્ન ચૈતન્ય. દેહથી ભિન્ન અથવા દેહ નામ રાગાદિ બધા પરમાં જાય છે. એનાથી એકલું ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એ કેવળજ્ઞાન સ્વભાવનો ધરનાર છે. એકલો જ્ઞાનસ્વભાવ, એમ. કેવળ એટલે એકલા જ્ઞાનસ્વભાવનો ધરનાર છે. એ શરીરને

ધારતો નથી, કર્મને ટાળતો નથી, વિકારના ભાવને ઝીલતો નથી, પોતામાં મેળવતો નથી. એકલો કેવળજ્ઞાન ચૈતન્યસ્વરૂપ જાણક સ્વભાવ, સર્વજ્ઞ સ્વભાવ, એનો ધરનાર કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી શબ્દ લીધો ને? પછી એણે ‘ધરનાર’ શબ્દ વાપર્યો છે.

‘કેવલગણ સહાઈ’ એનો સ્વભાવ જ એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્ય છે. એમ અંતરમાં જીવનું ભાન, જ્ઞાન થતાં ‘મુણિ જીવ તુહું। જડિ ચાહિં સિવ-લાહુ’ જો મોક્ષનો લાભ ચાહતો હો અર્થાત્ નિર્મળ આનંદની પૂર્ણ પર્યાયની પ્રાપ્તિને ઇચ્છતો હો તો આ કેવળજ્ઞાન સ્વભાવ ધરનાર આત્માને તું જાણ. જુઓ! અહીં બીજા શાસ્ત્રને જાણ, એ કંઈ વાત નથી કરી. સમજાણું કાંઈ?

જો તું મોક્ષનો લાભ ચાહતો હો. મોક્ષ એટલે પૂર્ણ પવિત્રતા. પૂર્ણ પવિત્રતાની પર્યાયને પ્રગટ કરવા ઇચ્છતો હો, એમ. કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન, પરમાનંદ, એવી દશાને પ્રગટ કરવાની ભાવના હો તો ભગવાન જ્ઞાનસ્વભાવ, એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપી છે એનો અનુભવ કર. એકલા જ્ઞાનસ્વભાવનો અનુભવ કરવાથી તને મુક્તિ મળશે. કહો સમજાણું આમાં? લ્યો, આમાં કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી ‘મુણિ’ જાણવું. એ તને મોક્ષના લાભને માટે કારણ છે. જાણવું આવ્યું એમાં ચારિત્ર તો ન આવ્યું. ઓલા કહે કે, જ્ઞાન જ્ઞાન આવ્યું, પણ આમાં ચારિત્ર આવ્યું નહિ. પણ જે આત્મા એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ સૂર્ય છે એમ જાણતાં પ્રતીત ને સ્થિરતા ને આનંદનો અંશ બધા ભેગા આવ્યા છે. અહીંયાં બહુ ટૂંકું કહ્યું છે. જીવાજીવની વ્યાખ્યા ઉત્તમાં કરી, પછી (ઉત્તમાં) જીવ છે તે આવો છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

એકલી ચૈતન્યમૂર્તિ, કેવળની મૂર્તિ છે. એમાં પુણ્ય અને પાપ, રાગાદિ, શરીર, કર્મ-ફળ કાંઈ નથી. કાંઈ નથી એ તો પર નથી અને છે તો એકલો જ્ઞાનસ્વભાવ પરિપૂર્ણતાથી ભરેલો આત્મા છે. એવા જ્ઞાનસ્વભાવને ‘મુણિ’ જાણ, જાણ. એ જાણમાં મુક્તિ આવી ગઈ. મોક્ષનો માર્ગ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર. એ કેવળજ્ઞાનમૂર્તિ આત્મા છે એવી શ્રદ્ધા તે સમકિત. એકલો જ્ઞાનમય આત્મા તેનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન અને એકલો જ્ઞાનમય આત્મા, તેની રમણતા તે ચારિત્ર. કહો, સમજાણું આમાં?

‘દરેક આત્માને જ્યારે નિશ્ચયનયથી જોવામાં આવે...’ પુદ્ગલને સ્વભાવથી જોવામાં આવે. ‘ત્યારે જોનારની સામે એકલો એક આત્મા સર્વ પરના સંયોગ રહિત ખડો થઈ જશે.’ એમ કહે છે. પરથી ભિન્ન દેખશે તો એકલો આત્મા દેખાશે. એમાં બેકલું-બીજું ભેગું હશે નહિ. એમ જરી લાંબી વાત કરે છે. આઠ કર્મથી રહિત, શરીરથી રહિત, રાગ-દ્વેષ ને ભાવકર્મથી રહિત દેખે છે. એવા આત્માનો અનુભવ કરો. આત્માના અનુભવથી આ બધી ચીજ જુદી છે. સમજાણું કાંઈ?

એના ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે. આત્મામાં એક પ્રધાન ગુણ જ્ઞાન છે. એને જ કેવળજ્ઞાન સ્વભાવ કહે છે. એ ગુણથી જ બીજા ગુણોનો પ્રતિભાસ થાય છે, એમ કહે છે. આત્મામાં

જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનથી બીજા ગુણોનું ભાન થાય છે. બીજા ગુણોના ભાનથી જ્ઞાનનું ભાન, એમ ન થાય એમ કહે છે. એને અહીં કેવળજ્ઞાન સ્વભાવી વિશેષ કેમ કહ્યો? કે, જ્ઞાનસ્વભાવને જાણવાથી એ જ્ઞાન બીજા આનંદને, શ્રદ્ધાને, અસ્તિત્વને, વસ્તુત્વને (એવા) અનંતા ગુણનો પ્રતિભાસ જ્ઞાન કરે છે. સમજાણું કાંઈ? બીજા ગુણો હયાતી રાખે છે પણ એ ગુણો નથી જાણતા પોતાને, નથી જાણતા જ્ઞાનને. એ જ્ઞાનગુણ એવો છે કે જે જ્ઞાન પોતાને જાણતા બીજા ગુણો આવા છે એમ પોતે જાણે છે. સમજાણું કાંઈ? આનંદનો અનુભવ થાય પણ એ આનંદનો અનુભવ જ્ઞાન જાણે છે કે, આ આનંદ છે. સમજાણું કાંઈ?

એમ જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા, એની શ્રદ્ધા-સમ્યગ્દર્શન (થાય) એ જ્ઞાન જાણે છે કે આ સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્દર્શન જાણતું નથી. જ્ઞાન જાણે છે કે હું અસ્તિત્વ ત્રિકાળ છું. જ્ઞાનમાં એ પ્રતિભાસ થાય છે. જ્ઞાનમાં એવો સ્વભાવ છે, પ્રતિભાસ થાય છે કે, આ અસ્તિ ત્રિકાળ છે. ત્રિકાળ અસ્તિ છે એ પોતે જ્ઞાન નથી કરતું. કારણ કે એમાં જ્ઞાનસ્વભાવ નથી. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાન છે તે ત્રિકાળ અસ્તિત્વ છે, આ ત્રિકાળ છે એવા અસ્તિત્વની સત્તાનો બોધ જ્ઞાન વડે થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અન્ય ગુણોનો પ્રતિભાસ થાય છે. એને જ સર્વજ્ઞપણું કહે છે.’ લ્યો! ‘દરેક આત્મા સ્વભાવે સર્વજ્ઞ છે.’ દરેક આત્મા સ્વભાવથી તો સર્વજ્ઞ સ્વરૂપી છે. સર્વજ્ઞ એટલે જ્ઞાન સ્વભાવ કહ્યો તો અહીં જ્ઞાનમાં બધા ગુણોનું જ્ઞાન આવી ગયું અને એ સર્વજ્ઞ સ્વભાવી થઈ ગયો. એ બધા ગુણનો જાણનાર અને પોતાનો જાણનાર એવો આત્માનો સ્વભાવ તે સર્વજ્ઞ સ્વભાવ છે. ભારે વાત, ભાઈ! આમાં કરવું શું પણ ક્રિયા? ઓલા કહે કે, તમારે વાતું કરવાની. એમ કેટલાક વાતું કરે છે. કોણ કહેતું હતું? કાલે કો’ક (કહેતું હતું). રાણપરવાળા ઓલા ‘લલ્લુ ગોવિંદજી’વાળાને? આહાહા...! ભાઈ! ક્રિયાની વ્યાખ્યા શું? આ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપે છે એવું જાણવું એ ક્રિયા નથી? એ જાણવું એ ક્રિયા છે. આ જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા અનંત ગુણને જાણનાર એવું જ્ઞાન, એની નિર્વિકલ્પ પ્રતીત કરવી એ પ્રતીત કરવી એ ક્રિયા નથી?

મુમુક્ષુ :- બહાર ફેરફાર દેખાય નહિ ને.

ઉત્તર :- બહારમાં ફેરફાર શું દેખાય? બહારમાં ક્યાં એ ચીજ હતી? બહારમાં એ ચીજ ક્યાં હતી કે એનો ફેરફાર બહારમાં દેખાય? શું કીધું? સમજાણું કાંઈ? શું કીધું? એ જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન બહારમાં ક્યાં છે? શરીરમાં, વાણીમાં એમાં નથી તો એમાં નથી તો એનો ફેરફાર બહારમાં ક્યાં દેખાય? સમજાય છે કાંઈ? એનો ફેરફાર તો એમાં જ્યાં પોતે છે ત્યાં દેખાય.

જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા માન્યો નહોતો, જાણ્યો નહોતો ત્યારે (એ) રાગને એકત્વપણે જાણી, માનીને ઠરતો. હવે એ ફેરફાર ક્યાં થાય? શરીરમાં થાય? પરમાં થાય? કારણ કે વિકારની અવસ્થા પણ એનામાં થઈ હતી. હૈં? એનામાં થઈ હતી, એ ફર્યું તો ફેરફાર તો એનામાં

થાય. શરીર, વાણી, મનમાં થાય? બહારમાં ફેરફાર થાય? કહો? મંદિરમાં ઇ ક્યાં બેઠો છો? ઇ બેઠો છો જ્ઞાનમાં. હવે એ જ્ઞાનમાં બેઠો છો કે જ્ઞાનમાં એકત્વ રાગ કરીને બેઠો છો એનો નિર્ણય તો અંદરમાં છે કે બહારમાં છે? ન્યાં બેઠા 'સ્વાધ્યાય મંદિર'ના બાહ્ય ક્ષેત્રમાં એ આવ્યો નથી, એ તો આવતો નથી. એ આત્મા તો પોતાના જ્ઞાનક્ષેત્રમાં છે. હવે એ જ્ઞાનક્ષેત્રમાં છે એ બાહ્યક્ષેત્રમાં બેઠો દેખાય (એ) અંદરમાં શું કરે છે એ તો અંદરની વાત રહી. હૈં? કે, હું અહીંયાં આવ્યો માટે મને નિવૃત્તિ મળી, હું અહીંયાં આવ્યો માટે મારે રાગ ઘટ્યો. એ તો માન્યતા બધી અંતરમાં એકાગ્ર કરે છે. એ માન્યતા મિથ્યાદષ્ટિ છે. એ તો બાહ્યલક્ષથી નિર્ણય કરે છે.

અંતરમાં આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવ છે, ચૈતન્યબિંબ છે, એવો જે નિર્ણય થવો, એની જે ક્રિયાઓનો પલટો થવો એ તો એની દશામાં થાય. તો એ દશાનો જાણનાર (હોય), એને દશાની ખબર પડે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? બીજા પરમાણુ, શરીરાદિ તો પરપદાર્થ છે. એનું અવસ્થાનું બદલવું, ઘટવું, ઓછું થવું એના માપે આત્મામાં નિવૃત્તિનું માપ આવ્યું એ ક્યાંથી આવ્યું? છૂટા જ પડ્યા છે, કે દિ' અંદર ભેગા થઈ ગયા હતા? રજકણે રજકણ જુદાં છે. એની સત્તા હોવાપણે તો જ્ઞાનસ્વરૂપે હોવાપણું છે. હવે એવું હોવાપણું (છે), એમ ન માનતા હું આ કાંઈક કરું છું, રાગ કરું છું, આ કરું છું આ કરું છું, આ કરું છું, આ કરું છું.. તો જે કરું છું એવી સત્તાવાળો માન્યો. હવે બહારમાં ભલે 'સ્વાધ્યાય મંદિર'માં બેઠો હોય કે હાથ આમ કરીને બેઠો હોય, પણ બેઠો છે અંદરમાં બાહ્યમાં. સમજાણું કાંઈ? 'હરિભાઈ'!

જ્ઞાનસ્વભાવી ભગવાન, અહીં તો ઇ કીધું ને? જ્ઞાનસ્વભાવી આત્મા. દેખો! એક મૂળ સ્વભાવ એણે લીધો. મૂળ પાઠમાં ખરું ને? 'મળજ્ઞ જોજ્ઞ મળિજ્ઞ' હે યોગી! યોગીઓએ એમ કહ્યું છે, સંતોએ એમ કહ્યું છે. તો એનો અર્થ કે તું જ્ઞાનસ્વભાવ છો એવી જે દષ્ટિ પલટે અને રાગાદિ નહિ, એવી જે દષ્ટિ થાય, એનો ફેરફાર તો એની દશામાં થાય, અરૂપીમાં થાય. એ જાણનારો જાણે, જ્ઞાનથી જાણે કે આ ફેરફાર થયો (કે) ન થયો. એ બહારથી ક્રિયાથી કેમ જણાય એમાં? સમજાણું કાંઈ?

અંદરમાં ફેરફાર થયો. જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા, રાગનો કણ પણ નહિ એવી દષ્ટિ થઈ, એ ફેરફાર તો પર્યાયમાં થયો. એ અરૂપી જ્ઞાને જાણ્યું. હવે એ બહારની ક્રિયામાં તો લડાઈમાં ઊભો દેખાય. લડાઈમાં ઊભો દેખાય છતાં અંતરમાં આખો પલટો ખાધો છે કે જેમાં એકલો જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો સ્વામી થાય છે અને રાગ અને આનો સ્વામી થતો નથી, એ અંદરની દશામાં જણાય કે બહારથી જણાય?

એક (જીવ) બાહ્યથી તદ્દન ત્યાગ લઈને બેઠો છે. લ્યો! બાયડી નહિ, છોકરા નહિ, નગ્ન થઈને બેઠો છે. પણ એ તો બાહ્ય ચીજો સંયોગમાં ઓછી દેખાણી. પણ અંદરમાં સંયોગભાવને પોતાના સ્વભાવ સાથે માને છે, રાગાદિ વિકારભાવ સંયોગી છે એને સ્વભાવભાવ

ચૈતન્યનો ત્રિકાળ ભાવ છે એની સાથે માને છે તો એને સંયોગ કોઈપણ છૂટ્યા નથી., જરીયે છૂટ્યા નથી, તદ્દન સંયોગના વિભાવમાં જ પડ્યો છે. ઇ માપ તે બહારથી થાય કે અંદરથી થાય? બહારમાં એ ક્યાં આવે છે તો બહારથી થાય? કહો, સમજાણું આમાં? પોતાનું નક્કી કરે ને પછી બીજાનું કામ. બીજાનું શું કામ છે એને? એવો જ્ઞાનસ્વભાવ આત્માનો છે.

એવો એનામાં એક દર્શન સ્વભાવ એની સાથે એણે લીધો છે. એમ સુખસ્વભાવ છે, વીર્યસ્વભાવ છે, ચૈતન્યનો અમૂર્ત સ્વભાવ છે. એટલા મૂળ સ્વભાવ એણે વધારે લીધા છે. શાસ્ત્રના બીજા આધાર આપીને પણ લીધા છે.

જ્ઞાનીને દરેક જગ્યાએ આત્મા જ દેખાય છે.

को सुसमाहि करउ को अंचउ, छोपु-अछोपु करिविको वंचउ।

हल सहि कलहु केण समाणउ, जहि कहि जोवउ तहि अप्पाणउ।।४०।।

કોણ કોની સમતા કરે, સેવે, પૂજે કોણ;

કોની સ્પર્શસ્પર્શતા, ઠગે કોઈને કોણ?

કોણ કોની મૈત્રી કરે, કોની સાથે કલેશ;

જ્યાં દેખું ત્યાં સર્વ જીવ, શુદ્ધ બુદ્ધ જ્ઞાનેશ. ૪૦.

અન્વયાર્થ :- (કો સુસમાહિ કરઉ) કોણ સમાધિ કરે (કો અંચઉ) કોણ અર્ચા કે પૂજન કરે (છોપુ અછોપુ કરિવિ) કોણ સ્પર્શ અસ્પર્શ કરીને (કો વંચઉ) કોણ વંચના કે માયાચાર કરે? (કેણ સહિ હલ કલહુ સમાણહુ) કોણ કોની સાથે મૈત્રી અને કલહ કરે! (જહિ કહિ જોવઉ તહિ અપ્પાણઉ) જ્યાં ક્યાંય જોશો ત્યાં આત્મા દષ્ટિગોચર થાય છે.

૪૦ ગાથા. ‘જ્ઞાનીને દરેક જગ્યાએ આત્મા જ દેખાય છે.’ આ દેહમાં બિરાજમાન ચૈતન્યસ્વરૂપ જ્ઞાનાનંદ (છે). આ દેહાદિ, વાણી આદિ તો જડ છે, આ તો માટી છે. રાગાદિ ભાવ થાય એ તો વિકાર, દોષ છે, એ આત્મા નથી. તો આત્માના જાણનારને બધે આત્મા જ ભાસે છે. એ વાત અહીંયાં વધારે કહે છે.

को सुसमाहि करउ को अंचउ, छोपु-अछोपु करिविको वंचउ।

हल सहि कलहु केण समाणउ, जहि कहि जोवउ तहि अप्पाणउ।।४०।।

જુઓ! અહીં જોર છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં આત્મા દેખાય છે. ‘કોણ સમાધિ કરે, કોણ અર્ચા કે પૂજન કરે...’ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન ચૈતન્યસૂર્ય પ્રભુ આત્મા છે, એમ જ્યાં અંતરમાં ભાસ્યું, હવે એને સમાધિ કરું એ ક્યાં રહ્યું? સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે. હું આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા છું. એમ જ્યાં ભાસ્યું ત્યાં એને બીજા બધા આત્મા પણ જ્ઞાન અને આનંદમય

છે એમ ભાસે છે. સમજાણું કાંઈ?

આ આત્મા જ જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ છે. આ શરીર, વાણી તો જડ છે, માટી છે. દયા, દાન, કામ, ક્રોધના શુભ-અશુભભાવ થાય એ તો વિકાર છે. એ વિકાર વિનાનો આત્મા અંતર જ્યાં જાણ્યો, કહે છે કે, એણે હવે શું કરવું રહ્યું? સમજાણું કાંઈ? હવે ‘કોણ સમાધિ કરે...’ સમાધિ એટલે આમ સ્થિર થાઓ. જાણ્યું કે આત્મા છે, એમાં સ્થિર થયો જ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘કોણ અર્ચા કે પૂજન કરે...’ પોતે ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી આનંદમૂર્તિ, એનું જ્યાં ભાન થયું, એ આત્મા હું જ પોતે પરમાત્મસ્વરૂપનો ધરનાર, કોની અર્ચા, પૂજા કરવી એને હવે? પૂજા અને અર્ચા પરની જે કરતો એ તો શુભભાવ હતો. ભગવાનની પૂજા અને અર્ચા એ તો શુભ પુણ્યભાવ હતો. એ પુણ્યભાવ જ્યાં હું નથી. હું તો જ્ઞાનસ્વરૂપી ચિદાનંદ આત્મા છું એમ ભાન થતાં એ કોની પૂજા કરે? એ તો પોતાની પૂજા કરે છે. આહાહા...! અર્ચા.. અર્ચા છે ને? કોને અર્ચે? ભગવાન અર્ચે છે ને? પૂજા કરે છે. એ તો શુભભાવ હોય છે ત્યારે હોય. પણ જ્યાં આત્મા જ શુભભાવથી ભિન્ન ભાસ્યો, ચૈતન્યસ્વરૂપે ભાસ્યો અને એમાં ઠર્યો તો એ પોતે પોતાનું પૂજન કરે છે, પોતે પોતાને અર્ચે અને બહુમાન આપે છે. હવે એને બીજાનું પૂજન કરવાનું રહ્યું નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘કોણ સ્પર્શ અસ્પર્શ...’ કરે. સમજાણું? આ અમુક હાથનો સ્પર્શ કરવો છે, અમુક હાથનો સ્પર્શ નહિ કરવો. આ સ્પર્શ કરવા યોગ્ય છે, આ અસ્પર્શ કરવા યોગ્ય છે, આ અડવા યોગ્ય નથી. આ અડવા યોગ્ય નથી, આ અડવા યોગ્ય છે. પણ વસ્તુનું જ્ઞાનસ્વરૂપમાં એ છે ક્યાં? કોને સ્પર્શે અને કોને અસ્પર્શે? સ્પર્શ-અસ્પર્શની બુદ્ધિ તો બાહ્ય લૌકિકમાં છે. ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનું સ્વરૂપ જ્યાં પોતે જ આત્મા સચ્ચિદાનંદ છે, એમ અંતરમાં ભાનના ભાસ અને ભાવ પ્રગટ્યા (તો) કહે છે કે, કોની સાથે સ્પર્શ-અસ્પર્શ? પછી આ ચીજને અડાય નહિ, આ માંસને અડાય નહિ. પાણીને અડાય, ચોખ્ખી ચીજને (અડાય). એ વસ્તુમાં ક્યાં રહ્યું ઈ? સમજાણું કાંઈ? ‘છોપુ અછોપુ કરિવિ’ છે. કોણ સ્પર્શ કરે? વસ્તુ જ ભગવાનઆત્મા પોતાના ચૈતન્યમંદિરમાં બિરાજમાન છે, એને જ્યાં અંતર જાણ્યો, જોયો, અનુભવ્યો એવા આત્માને હવે સ્પર્શ-અસ્પર્શ કાંઈ રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘કો વંચત’ ‘કોણ વંચના કે માયાચાર કરે?’ ભગવાનઆત્મા જાણનાર-દેખનાર ચિદર્થિ છે, એમ આત્માનું ભાન થયું તો બીજા આત્માઓ પણ એવા છે. બીજા દેહમાં બિરાજમાન આત્મા પણ દેહ, વાણીથી જુદાં, આ માટીથી જુદાં છે અને એ રાગ-દ્વેષથી પણ જુદો અંદર ચૈતન્ય આનંદ છે. કોને ઠગું અને કોને ઠગું નહિ? એવું કાંઈ એમાં રહેતું નથી. આહાહા...! ‘કોણ વંચના કે માયાચાર કરે?’ કોની સાથે માયાચાર કરે? બધા ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યજ્યોત પ્રભુ આત્મા છે, આનંદની મૂર્તિ તે આત્મા છે. વિકાર અને શરીર તે આત્મા નથી. એમ

જેણે આત્માને જાણ્યો (એ) કોને ઠગે? કોની સાથે માયા કરે? બધા ભગવાન ભાળે એમાં માયા કોની સાથે કરે? એમ કહે છે. આહાહા..!

ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ..! આ ‘યોગસાર’ છે. ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાન અને આનંદનો સાગર પ્રભુ (છે) એમ જ્યાં યોગ નામ પોતાના ભાવનું જોડાણ જ્યાં સ્વભાવ સાથે થયું, હવે એ બીજાની સાથે માયાચાર, વંચના કરવાનું ક્યાં રહ્યું? સમજાણું કાંઈ? એ આત્માને જાણતો નહોતો ત્યાં સુધી એ માયાચાર કરતો. કાંઈ દોષનું ગોપવું, આને આમ બતાવું, આને આ બતાવું, એ તો આત્માને જાણતો નહોતો કે, આત્મા એવો છે જ નહિ. રાગ-દ્વેષ ને માયા-કપટ એ માયા આત્માનું સ્વરૂપ જ નથી. એ આત્માને જાણતા કોણ માયાચાર કરે?

‘કોણ કોની સાથે મૈત્રી અને કલહ કરે?’ શત્રુ.. શત્રુ. ઓહોહો..! આ આત્મા દેહના રજકણથી જુદો અને પુણ્ય-પાપના રાગથી જુદો, એમ જ્યાં જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્માનું ભાન (થયું) એ કોની સાથે મૈત્રી કરે? બધા પરમાત્મા છે, મૈત્રી કોની સાથે કરવી? કહો, ‘પ્રવીણભાઈ’! કોનું ભજન કરવું? એમ કહે છે. એ ભજન કરનારો ભગવાન જાગ્યો, ચૈતન્યમૂર્તિ હું છું. આનંદનો કંદ, એ અતીન્દ્રિય આનંદના મણકા અંદર ફેરવે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? દેહથી, આ રજકણો માટી ધૂળ, રાગ મેલ (છે). નિર્મળાનંદ પ્રભુ આત્મા તે હું એમ જ્યાં અંતરમાં ભાસ્યુ એને તો નિર્મળ જ્ઞાન અને આનંદના મણકા પર્યાયમાં ફેરે છે. કોને ફેરવવા? કઈ માળા એણે ગણવી? કોની માળા ગણવી? આહાહા..! કોની સાથે મૈત્રી કરવી? સમજાણું કાંઈ? કોની સાથે કલેશ કરવો?

‘કલહ’ એટલે શત્રુતા. કોની સાથે કલેશ કરે? ભગવાનઆત્મા શાંત આનંદ જ્ઞાનમૂર્તિ તેને આત્મા કહીએ. એવો શાંત સ્વભાવ જ્યાં જણાણો (ત્યાં) કોની સાથે કલેશ (કરે)? પોતા સાથે કલેશ નથી, પોતામાં કલેશ નથી. પરની સાથે ક્યાં કલેશ (કરે)? પર-આત્મામાં કલેશ ભાળતો નથી. પરના આત્મામાં કલેશ છે નહિ, એ તો કલેશરહિત આત્મા છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? કોની સાથે કલેશ કરે?

‘जहि कहि जोवउ तहि अप्पाणउ’ વજન અહીં છે, હોં! ‘જ્યાં ક્યાંય જોશો ત્યાં આત્મા દષ્ટિગોચર થાય છે.’ એનો અર્થ એવો નથી કે બધા આત્મા એક જ છે, એમ અહીં નથી કહેવું. જ્યાં જોવે એની દષ્ટિમાંથી રાગ-દ્વેષ અને શરીરથી ઊઠી ગઈ છે, રાગ-દ્વેષના ભાવથી, શરીરથી ઊઠીને (હું) આત્મા જ્ઞાન છું, એમ થઈ ગઈ છે એટલે એવો જ આત્મા જેમ પોતાને દેખે છે એમ બીજાના આત્માને પણ એવો દેખે છે. આત્મા બીજાનો છે એવો દેખે છે. રાગાદિ, શરીર તો અજીવમાં જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

પહેલા જીવાજીવનો ભેદ કલ્પો, પછી કેવળજ્ઞાન સ્વભાવી જીવ કલ્પો. એવું જાણ્યું એને બીજા સાથે કલહ કરવો ક્યાં રહ્યો? બીજાનું પૂજન કરવું ક્યાં રહ્યું? પોતે પૂજવા યોગ્ય

એવો આત્મા પોતાના જ્ઞાનમાં જણાણો એને બીજા સાથે ક્લેશ, શત્રુતા કે પૂજન એ કંઈ રહેતું નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

‘જહિં કહિં જોવડ તહિં અપ્પાણડ’ જ્યાં જ્યાં દેખે ત્યાં ભગવાનઆત્મા (દેખે છે). આહાહા...! ધર્મી જીવ પોતાના આત્માને વિકાર અને શરીરના સંયોગ વિનાનો જોવે છે, તો જેવી દષ્ટિએ પોતાને જોવે છે એવી જ દષ્ટિએ બીજાના આત્માના જોવે છે. સમજાણું કાંઈ? બીજાનો આત્મા એ રાગવાળો આત્મા ભાળે? રાગ તો વિકાર છે. શરીરવાળો આત્મા ભાળે? શરીર તો અજીવ છે. સમજાણું કાંઈ? બીજાના આત્માને પણ, આત્મદષ્ટિએ પોતાને જેમ જોયો, રાગ અને વિકાર વિનાનો, શરીર વિના એ આત્મા, એવું જ્યાં ભાન થયું, એવી દષ્ટિ બીજા આત્માને પણ આત્મા આત્મા દેખે છે. જ્યાં જોવે ત્યાં આત્માની પર્યાય પોતાની (જેવી) ભાળે છે. બીજી રીતે એમ છે. ઝીણી વાત મૂકી છે.

‘જહિં કહિં જોવડ તહિં અપ્પાણડ’ એનો અર્થ શું? આત્મા બીજા છે એમ દેખે છે, આ પરમાણુ આદિને દેખે તોપણ તેમાં જ્ઞાન ભાળે છે કે એને હું જાણનારો છું, એ તો જડ છે. સમજાણું કાંઈ? રાગાદિને જાણે છે તો જાણનારું તો જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનને જાણે છે. શરીરને જાણતા જ્ઞાન છે એ જ્ઞાનને જ્ઞાન જાણે છે. એટલે આત્મા જ જ્યાં હોય ત્યાં જણાય છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

પોતાની મોજૂદગીમાં તો જ્ઞાનસ્વરૂપે આત્મા છે એમ જાણ્યું તો બીજાની મોજૂદગીને જોતા પણ તેનું જ્ઞાન જ પોતાનું તેમાં થાય છે, એ જ્ઞાનને જ પોતે દેખે છે. એટલે જ્યાં દેખો ત્યાં આત્મા, આત્મા ને આત્મા. એ પોતાનું આત્માનું જ્ઞાન જ દેખે છે. ભારે વાત, ભાઈ! આવો તે ધર્મ કઈ જાતનો? એણે કોઈ દિ’ સાંભળ્યો નથી.

અનંતકાળમાં રખડી રખડીને મરી ગયો, ચોરાશીના અવતારમાં ભૂક્કા (નીકળી) ગયા. અનાદિનો આત્મા કંઈ નવો છે? આત્મા કંઈ નવો થાય? અનાદિનો (છે), પણ અનાદિનો એ પોતે કોણ તત્ત્વ છે એનું જ્ઞાન, જ્ઞાન, જ્ઞાન, ચૈતન્ય જ્ઞાન (છે) એમ કોઈ દિ’ જાણ્યું નથી. આ તો રાગ તે હું, શરીરની ક્રિયા તે હું, પરનું કરી દઉં હું, પરથી મારામાં કાંઈ થાય તે હું, એ બધું આત્માને અનાત્માને તરીકે માન્યો. સમજાણું?

કોઈ ફલાણા ભાઈ નથી, બધા આત્મા છે એમ જાણે. એ વખતે જાણનારનું જ્ઞાન જાણનારના જ્ઞાનપણે જ્ઞાતાપણે પરિણમે છે એને જાણે એમ નિશ્ચયની અહીં વાત કરી છે. એ જેમ છે એમ જાણે. સમજાણું? એની પર્યાય પણ જેવી છે એમ જાણે. પણ એ પર્યાયનું જ્ઞાન થતાં જ્ઞાન પોતાનું થાય છે ને? સામાના દોષનું જ્ઞાન થયું પણ એ જ્ઞાન થયું ને? એમાં જ્ઞાન થયું (એ) તો પોતામાં થયું છે અને પોતાનું જ્ઞાન થયું છે, દોષનું જ્ઞાન નથી. સમજાણું કાંઈ? બીજાના આત્માઓ, જડને જોતા જોનાર જેની મુખ્યતામાં જ્ઞાન ન હોય તો આ છે એમ નક્કી કોણે કર્યું? એ તો પોતે જાણે છે, એ તો પોતે જાણે. જ્યાં હોય ત્યાં

મારું જ્ઞાન, જ્યાં હોય ત્યાં મારું જ્ઞાન. હેં? પોતાનું જ્ઞાન દેખાય છે, એમ કહે છે.

મારું જ્ઞાન, આવું હતું કે નહિ? ઓલી ચોપડી નથી, નહિ? મારું જ્ઞાન કીધું હતું ને? હેં? હમણાં મૂકી દીધી લાગે છે. ‘શેઠિયા’નું છે ને? મારું જ્ઞાન, મારું જ્ઞાન ત્યાં કહ્યું છે ને? હેં? દીકરો મરી ગયો, છોકરાનો છોકરો (મરી ગયો). મડદું પડ્યું (હતું). એની માને કહે, શું છે? હું ગાયન બનાવું એ બોલ. રોવાનું શું? કોના રોવા આમાં માંડવા? ‘રોનારા નથી રે રહેનાર રે...’ રોનારા રહેનાર નથી, કોની માંડવી આમાં? સમજાણું? ‘શેઠિયા’ છે, હોં! ‘સરદારશહેર’ના ગૃહસ્થ માણસ (છે). અંતર અરિહંત ધ્યાય, સમ્યક્ સૂર્ય ઊગશે જી.. મારા જ્ઞાન, મારા જ્ઞાન..’ આ બાયું રોવે ત્યારે કહે ને, મારું પેટ, મારા પેટ. હવે પેટ મૂક ને, પેટ કે દિ’ તારું હતું? છોકરો મરી જાય તો કહે, મારું પેટ.. મારા (પેટ). એમ બાયડી બોલતી હોય. આવું થોડું થોડું સાંભળ્યું છે. હેં? એવી એની મલાવવાની બધી રીત હોય. મૂઢની!

અહીં કહે છે કે, પણ ‘ગુણીજન સમ્યક્ સિદ્ધ પ્રભુ નિત ધ્યાય, ચેતનસૂર્ય ઊગશે જી.. મારા જ્ઞાન,..’ મારું જ્ઞાન, મારા જ્ઞાન, મારા જ્ઞાન. ‘રતનલાલજી’! ‘દીપચંદ શેઠિયા’ છે ને? ‘દીપચંદ શેઠિયા’ ‘સરદારશહેર’ના. આખો દિ’ એના ઘરમાં આવી જ વાતું કરે. ગૃહસ્થ માણસ છે, પાંચ-સાત લાખ રૂપિયા છે. ગૃહસ્થ માણસ. બસ! આ બધાને (કહે). મરી ગયો છોકરો, દીકરાનો દીકરો. ઘરમાં મડદું પડ્યું છે. મોટું બિલ્ડીંગ છે, પૈસાવાળા છે. છોકરાની વહુને કહે, શું કરવું છે? રોવું છે? ના, બાપુજી! આપ કહો પછી ગાયન બનાવ્યું. મડદા પાસે આ ગાયન બોલ્યા. પછી સગાવહાલા, બધા માણસ આવ્યા. બધા ભેગા ગાયન બોલવા મંડ્યા. રોવા શેના? કોના રોવા આમાં? સમજાય છે? આ ગાયન તે દિ’ ત્યાં બોલેલા, હોં! હેં?

‘ગુણીજન અર્થ ગ્રાહી ઉપયોગ, ગુણીજન..’ પદાર્થ જે છે તેને જાણનારો મારો ઉપયોગ છે. મારો આત્મા અર્થ વસ્તુ જે છે તેને જાણનારો મારો ઉપયોગ છે. મારી ચીજ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, તેને ગ્રહણ કરનારો મારો ઉપયોગ છે. ‘ચેતન નિજ પ્રાણ છે જી,’ સમજાણું? ‘ગુણીજન જ્ઞાયક જ્યોત જગાય, દેખો તો શાંતિ જીવમેં, જી..’ કોની માંડવી આમાં? એ..ઈ...! ‘મોહનભાઈ’! ત્રણ-ત્રણ વર્ષનો છોકરો મરી ગયો. ઓલા ગૃહસ્થ માણસ એટલે મૂકી પોક. શેના પોક મૂકી? એ તો આત્મા છે, હવે અહીંથી ચાલ્યો ગયો. આટલા દિ’ અહીં શરીરમાં રહ્યો (હવે) બીજે ગયો? ન્યાં ક્યાં આત્મા નાશ થાય એવો છે? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એ ધર્મીના જીવનમાં ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય હોય છે, એમ કહે છે. આહાહા..! એવા પ્રસંગમાં હોય, કુટુંબમાં હોય છતાં મારું જ્ઞાન, મારું જ્ઞાન. એ ક્ષણે હું તો જાણનાર-દેખનાર એ મારું જ્ઞાન. બાકી એ (પુત્ર) મારો નહિ, રાગ મારો નહિ, કોઈ મારું નહિ. સમજાણું કાંઈ? ખરે ટાણે કામ આવે કે નહિ? વાતું કરે (કામ ન આવે). પણ જ્યારે મરણ થાય, ઘરમાં ૨૦

વર્ષનો (છોકરો) મરી ગયો હોય પછી ખબર પડે. હેં? અરે...! ભાઈ મરી ગયો. કોણ મરી જાય? આત્મા મરતો હશે? શરીર મરતું હશે? આ તો માટી છે. એ તો પર્યાય-અવસ્થા પલટી. બીજી થઈ ગઈ, રાખની થઈ. અહીં હતી (હવે) રાખની થઈ. મરે કોણ?

આત્મા ત્રિકાળી સનાતન શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, એના ભાનમાં કહે છે. જુઓ! સમજાણું? જુઓ! આ છેલ્લું આવ્યું. ‘ગુણીજન જડ સુખ છે જી ઝંઝાળ’ એ કલ્પના માંડી કે આમાં સુખ છે ને આ છોકરામાં સુખ છે, પૈસામાં સુખ છે. ધૂળ છે માળા! ‘ગુણીજન જડ સુખ છે જી ઝંઝાળ, આનંદઘન આપ છે જી..’ હું આનંદઘન આત્મા છું. આનંદનો ઘન આત્મા. એ ખરે ટાણે એની કસોટી હોય. ‘ન્યાલભાઈ!’ આ વીસ વર્ષનો મરી જાય અને બાયડી મૂકીને બેસી જાય અને ઓલા રોવા મંડે. હાય... હાય...! શું છે પણ? શેની માંડી? મહાણ છે અહીં? અહીં તો આત્મા છે. આહાહા..!

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનની મૂર્તિ છે એમ જ્યાં અંતર ભાન થયા, કહે છે કે, (એ) બધે જ્ઞાન જ ભાળે છે. જ્ઞાન એટલે અહીં આત્મા. સમજાણું? આહા! ‘એક અદ્વૈત આત્માનો જ અનુભવ આવી રહ્યો છે. અનુભવના સમયે તો પોતાનામાં જ લીન થાય છે.’ અનુભવના કાળમાં અમને જાણનાર દેખ એમ કહે છે. ‘અનુભવની માતા ભાવના છે.’ એમ કરીને ઘણું લાંબુ કર્યું છે. દાખલો આપ્યો છે, જરી! માળે ઠીક કહ્યું છે. ‘જેમ કોઈ ખેતરમાં જાય...’ આ ચણા પાકે કે નહિ? ચણા. ખેતરમાં ચણા પાકે છે ને? ચણા. એની નજર ચણા ઉપર હોય. કેટલા ચણા થયા? એમ (નજર) હોય. પાંદડાં અને મૂળિયા ઉપર ન હોય. ખેતર હોય ને બે-પાંચ? એની નજર ત્યાં (ચણા ઉપર હોય). અહીં તો ચણા કેમ લીધા છે? ચણા ખાવામાં તરત જ મીઠાશ લાગે છે ને? કાચો પણ સારો લાગે અને પાકો પણ સારો લાગે. ઇ ચણા જોવા જાય ને ઓલા લૂમખા થયા હોય ને? એ ચણા ઉપર એની નજર હોય, ઓલા પાંદડાં ઉપર નહિ. કેટલા પાક્યા છે? ચણા કેટલા થયા છે? આખા ખેતરમાં ફરે તો ચણા ઉપર નજર (હોય). પાક સારો આવ્યો છે, ચણાનો પાક સારો આવ્યો છે, એમ કહે. સમજાણું? ‘તે છોડ, પાંદડાં, મૂળને દેખતો નથી અને કહે છે કે આ ખેતરમાંથી પાંચ મણ ચણા નીકળશે.’ એમ કહે, લ્યો! આ એક વીધામાં પાંચ મણ ચણા (નીકળશે). ચણા આવશે, એમ કહે. પાંદડાં આવશે એમ ઇ કહે છે?

બીજો દાખલો આપ્યો છે, સોનામાં મણિ જડેલા હોય. સુવર્ણમાં મણિ જડ્યા હોય ને? ‘જ્યારે ઝવેરી પાસે વેચવા લઈ જાવ છો ત્યારે તે કેવળ મણિને જ દેખે છે...’ ઊંચા ઝવેરી અંદર મણિ મણિ ભાળે. સોનું શું કરવા (જોવે)? એને તો મણિ લેવાના છે. મણિ, મણિ, મણિ... મણિ સોના ઉપર નજર નહિ. અને સોનાવાળા પાસે જાઓ તો મણિ ન દેખે, એ સોનું સોનું દેખે. વાત બરાબર છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

એમ ભગવાનઆત્મા જ્યાં જોવે ત્યાં હું જાણનારો.. જાણનારો.. જાણનારો.. મારા

જાણનારમાં જ્ઞાનનો પાક જાણવાનો આવ્યો છે, એને એ દેખે છે. સમજાણું કાંઈ? દાખલો ઠીક આપ્યો છે માળાએ. એ લોકોને કાંઈક ચાલતું હશે. ચણા, ચણા. ચણા દેખે. મીઠા સરસ લાગે. ચણા ઉપર નજર છે ઈ ચણા જોવે. એમ આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે એમ જેને આત્માની શ્રદ્ધા અને ભાન થયા, એ જ્યાં હોય ત્યાં આત્માનો જ પાક ભાળે છે. હું જાણનાર-દેખનાર, જાણનાર-દેખનાર, જાણનાર-દેખનાર, જાણનાર-દેખનાર. બીજું મારામાં છે નહિ, મેં બીજું જાણ્યું-દેખ્યું નથી. હું જ મને જાણનાર-દેખનાર છું. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ બધું (લીધું છે). ‘વ્યવહાર નિશ્ચયની અપેક્ષાએ અસત્ય છે...’

કોની સાથે મૈત્રી અને કોની સાથે (ક્લેશ) કરવા? સમજાણું. એક દાખલો ‘સર્વાર્થસિદ્ધિ’માં આપ્યો છે, એ જરી ઠીક લાગે છે. સામાયિકનો. એ આત્માની સામાયિક કોને કહીએ? કે,

एकत्वेन प्रथमं गमनं समयः, समय एव सामयिकं,

समय प्रवर्तानमस्येति वापिगृह्य सामयिकं।।अ. ७, सू.२१।।

‘આત્માની સાથે એકમેક થઈ જવું, આત્મામય થઈ જવું તે સામાયિક છે.’ સામાયિક આ લઈને બેસે છે ને? ઈ સામાયિક ક્યાં (છે)? આત્માનું ભાન તો કાંઈ ન મળે. સામાયિક કરીને બેઠા, શેની? ધૂળની સામાયિક. આત્મા જેણે જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપને જોયો, જાણ્યો છે એ જ્ઞાનમાં લીન થઈ જાય છે તેને સામાયિક કહેવાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? સામાયિક-સમ-સમતાસ્વરૂપ ચૈતન્ય જ્ઞાનમાં જ્ઞાનની લહેરમાં, લહેરમાં લીન થઈ ગયો. જે સમતાસ્વરૂપે કાયમ છે એની અંદરમાં વર્તમાન પર્યાયથી સમતામાં લીન થઈ ગયો, એને સામાયિક કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ઘણા આ સામાયિક કરે છે કે નહિ? અમે સામાયિક કરીએ છીએ. એય ‘શોભાયંદજી’! આ બધા કરે. આ બધા પડિમાધારી નામ ધરાવીને. સામાયિક કરીએ છીએ, સવાર-બપોરે સામાયિક કરીએ છીએ. શેની સામાયિક? આત્મા જાણ્યા વિના ક્યાંથી થશે? પહેલો આત્મા જ કોણ છે એની ખબરું વિના એકાગ્ર શેમાં થશે? એ બધા એવા ને એવા. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- હલ્યા ચાલ્યા વિના સ્થિર રહે છે.

ઉત્તર :- હલ્યે ચાલે કોણ? શરીર ચાલે નહિ એમાં એના બાપનું શું ગયું? આત્મા અંદર હલચલ કરે છે. ખદબદાટ. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ ઊઠાવીને મારા છે અને એની ઉપર દષ્ટિ પડી છે, એ બધો ખદબદાટ થઈ રહ્યો છે. નવકાર ગણતો હોય કે ભગવાનના ભજનનો વિકલ્પ ઊઠતો હોય, એ વિકલ્પ મારા છે (એમ) દષ્ટિ ત્યાં પડી છે. વસ્તુ આમ ભિન્ન છે એનું તો ભાન નથી. ભાન નથી અને વિકલ્પ ઉપર દષ્ટિ છે. તો એ સામાયિકમાં છે કે મિથ્યાત્વમાં છે? મિથ્યાત્વ જ છે. એય ‘ભગવાનભાઈ’!

શ્રોતા :- નવા માણસ છે.

ઉત્તર :- આવી ગયા ને હવે. ચોપાટમાં આવી ગયા હવે.

આત્મા કેસા હૈ આત્મા કોણ છે એ જાણ્યા વિના એની સાથે એકમેક કોણ થાય? એમ કહે છે. એમ કહ્યું ને? સામાયિકની વ્યાખ્યા કરી ને? ‘સર્વાર્થસિદ્ધિ’ હોં! ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’. આહા...! ‘આત્માની સાથે એકમેક થઈ જવું, આત્મામય થઈ જવું તે સામાયિક છે.’ આત્મા પહેલો સમ્યગ્જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં ભાસ્યા વિના એકમેક થવું ક્યાંથી થાય? આ તો દેહની ક્રિયા હું કરું, આમ બેઠો તો (માને કે) હું બેઠો. રાગ કાંઈક થાય એ મારો આત્મા છે એમ માને છે એ તો. અનાત્માને આત્મા માને તો ઠરે શેમાં? (અનાત્મામાં) એકાગ્ર થાય. આત્મા રાગ વિના અને શરીર વિનાની ચીજ છે એનું જ્ઞાન હોય તે તેમાં ઠરે એને સામાયિક કહેવાય. એ ૪૦ (ગાથા પૂરી) થઈ.

આત્માને ન જાણનાર કુતીર્થોમાં ભટકે છે.

તામ કુતિથિઙ પરિભમઙ ધુત્તિમ તામ કરેઙ ।

ગુરુહુ પસાઁ જામ ણવિ અપ્પા દેઙ મુણેઙ ।।૪૧।।

સદ્ગુરુ વચન પ્રસાદથી, જાણે ન આત્મદેવ;

ભમે કુતીર્થે ત્યાં સુધી, કરે કપટના ખેલ. ૪૧

અન્વયાર્થ :- (ગુરુહુ પસાઁ જામ અપ્પાદેઙ ણવિ મુણેઙ) ગુરુ મહારાજની કૃપાથી જ્યાં સુધી એક પોતાના આત્મારૂપી દેવને ઓળખતો નથી (તામ કુતિથિઙ પરિભમઙ) ત્યાં સુધી મિથ્યા તીર્થોમાં ભટકે છે (તામ ધુત્તિમ કરેઙ) અને ત્યાં સુધી જ ધૂર્તપણું કરે છે.

‘આત્માને ન જાણનાર કુતીર્થોમાં ભટકે છે.’ ‘કુતીર્થ’ શબ્દ વાપર્યો છે, પછી બીજો વાપરશે.

તામ કુતિથિઙ પરિભમઙ ધુત્તિમ તામ કરેઙ ।

ગુરુહુ પસાઁ જામ ણવિ અપ્પા દેઙ મુણેઙ ।।૪૧।।

‘ગુરુ મહારાજની કૃપાથી જ્યાં સુધી એક પોતાના આત્મારૂપી દેવને ઓળખતો નથી...’ ભગવાનઆત્મા દેહદેવળમાં આત્મા પોતે સચ્ચિદાનંદ દેવ છે. આ હાડકા ને ચામડા, માટી ને ધૂળ છે. ભગવાન અંદર આત્મા દેહદેવળમાં બિરાજમાન પોતાના દેવના સ્વરૂપને ન જાણે ‘ત્યાં સુધી મિથ્યા તીર્થોમાં ભટકે છે.’ એ શબ્દ વાપર્યો છે ને? ‘તામ કુતિથિઙ’ શબ્દ વાપર્યો છે, પહેલો ભાઈ! ‘કુતીર્થ’ શબ્દ વાપર્યો છે, હોં! પછી ઓલામાં લેશે. પછી આ દેવને લેશે. બહાર ક્યાં તારો ભગવાન છે? ઈ પછી (લેશે). પણ પહેલા તો કુતીર્થ (લેશે).

આત્માનું જ્ઞાન જેને નથી, આત્મા દેવસ્વરૂપે છે એનું જ્યાં ભાન નથી એ જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરે છે. નદી, સાગરમાં સ્નાન કરે છે. છે ને? નદી ને સાગરમાં સ્નાન કરવા જાય. ન્યાં સ્નાન કરવાથી કલ્યાણ થાય? ન્યાં ઘણા માછલા સ્નાન કરે છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં ન્હાવા જાઓ, ન્યાં આપણું કલ્યાણ થશે. ‘શેત્રુંજય’માં ન્હાવા જાઓ, કલ્યાણ થશે. ધૂળમાં (નહિ થાય). ન્યાં તો માછલા બહુ ન્હાય છે. કલ્યાણ ત્યાં ન્હાયે થતા હશે? જ્યાં ત્યાં કુતીર્થમાં ‘રેતી અને પથ્થરના ઢગલા કરવાથી...’ પથરા લગાવે છે ને? બે-બે, ત્રણ-ત્રણ. દેવી ને દેવલા ને. ‘પર્વત ઉપરથી પડવાથી, અગ્નિમાં બળીને મરવાથી ભલું થશે...’ એમ માને છે ને?

હમણા કો’કે કહ્યું કે, એક માણસ મર્યો છે. માથું આપ્યું. હેં? શંકર પાસે માથું આપ્યું. રાજ લેવા માટે. મરી ગયા, આવા ને આવા, મૂઢ જીવો. ધૂળમાં ત્યાં રાજ મળતા નથી. આવા કુતીર્થમાં આત્માના દેવને જાણ્યા વિના, પાપ છે પુણ્યલાભ નથી. ‘લોકમૂઢતા છે.’ ઇ લોકમૂઢ છે. સમજાણું?

‘જ્યાં સુધી આ જીવ અજ્ઞાની છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે, સંસારમાં આસક્ત છે ત્યાં સુધી તેને ઇન્દ્રિયોના ઇષ્ટ વિષયોની પ્રાપ્તિની કામના રહે છે અને તેના બાધક કરાણો મટાડવાની લાલસા રહે છે.’ એમ કહે છે. ‘મિથ્યા માર્ગના ઉપદેશકો દ્વારા જે કોઈની ભક્તિપૂજાથી અને જ્યાં કયાંય જવાથી વિષયોની પ્રાપ્તિમાં મદદ થવાનું જાણે છે તેની ભક્તિપૂજા કરે છે...’ જુઓને! કુતીર્થમાં કરે છે કે નહિ? અહીં તો ભગવાનને નામે કરે છે, અત્યારે તો. ‘મિથ્યા દેવોની, મિથ્યા ગુરુઓની, મિથ્યા ધર્મોની અને મિથ્યા તીર્થોની ખૂબ ભક્તિ કરે છે.’ નદી, સાગરમાં સ્નાન કરે, ઇસ્લામ માને. ‘ખેલ તમાશામાં વિષયને પોષતાં ધર્મ માની લે છે.’ ઇ મૂઢતા છે, કહે છે. સમજાણું? વગેરે વાત છે. લ્યો!

‘આત્માનુભવને જ નિશ્ચય ધર્મ માનવો તે સમ્યગ્દર્શન છે.’ ભગવાનઆત્માને શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અનુભવવો એ આત્મદેવ અને એનું નામ સમ્યગ્દર્શન (છે). એ દેવની પૂજા છે. કુતીર્થમાં જ્યાં ત્યાં ભટકવે કાંઈ મળે એવું નથી. ગંગામાં સ્નાન કરીએ તો મેલ જાશે. શરીરનો મેલ જાય, આત્માનો મેલ ન જાય. તુંબડી, તુંબડીનો દાખલો નથી આવતો? કડવી તુંબડી. સાથે લઈ જજો, ઓલાને કીધું. આવે છે ને? તીર્થ જાત્રાએ નીકળ્યા હતા તો સાથે કડવી તુંબડી આપેલી. આને પણ ભેગી સ્નાન કરાવજો. કરાવતા, કરાવતા બધામાં ન્હાયા અને તુંબડીને સ્નાન કરીને આવ્યા. તીર્થ કરેલી તુંબડી લાવો, કાપો, કટકા કરો. (કટકા થયા પછી કહે), કડવી છે. એલા આટલા આટલા સ્નાન કર્યા (તોપણ) તુંબડીની કડવાશ તો મટી નથી અને તમે આટલા આટલા તીર્થ કરવા (ગયા) અને આત્માના ભાન વિના તમારી કડવાશ તો મટી તો દેખાતી નથી. તીર્થ કરી કરીને આ બધી ભ્રમણા દેખાય છે. એવો દાખલો આવે છે. તુંબડીને બધે તીર્થ કરાવી, પણ તુંબડી તો કડવી (રહી). ઉપરથી મેલ

નીકળ્યો, અંદર તો કડવાશ રહી. એમ બહારથી સ્નાન કરે, જ્યાં-ત્યાં પડે, પણ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદકંઠ છે એમ ન માનતા એને દયા, દાનના વિકલ્પથી લાભ થાય અને આ પરથી મને લાભ થાય, મને લાભ મળે અને આનાથી કાંઈક પ્રતિકૂળતા ટળે. વાંઝિયા મેણું ટળે, દીકરો થાય ને પૈસા મળે. આ બધી ભ્રમણા તો પડી છે. ભ્રમણાના ઝેર તો તારા ઉતર્યા નથી. શેના તેં તીર્થ કર્યા? સમજાણું કાંઈ? એ તો પછી આ વ્યવહારથી ક્રિયા છે એ નિમિત્તરૂપે છે, એમ કહેશે. હવે ૪૨.

પોતાનું શરીર જ નિશ્ચયથી તીર્થ અને મંદિર છે.
તિથિહિં દેવલિ દેહ ણવિ ઇમ સુફકેવલિ વુત્તુ।
દેહાદેવલિ દેહ જિણુ એહહ જાણિ ણિરુત્તુ।।૪૨।।
તીર્થ-મંદિરે દેવ નહિ-એ શ્રુતકેવળી વાણ;
તન-મંદિરમાં દેવ જિન, તે નિશ્ચયથી જાણ. ૪૨.

અન્વયાર્થ :- (સુફકેવલિ ઇમ વુત્તુ) શ્રુત કેવળીએ એમ કહ્યું છે કે (તિથિહિં દેવલિ દેહ ણવિ) તીર્થક્ષેત્રોમાં અને દેવમંદિરમાં પરમાત્મા દેવ નથી (ણિરુત્તુ એહહ જાણિ) નિશ્ચયથી આમ જાણ કે (દેહાદેવલિ જિણુ દેહ) શરીરરૂપી દેવાલયમાં જિનદેવ છે.

‘પોતાનું શરીર જ નિશ્ચયથી તીર્થ અને મંદિર છે.’ આ અંદરનું આવ્યું હવે.

તિથિહિં દેવલિ દેહ ણવિ ઇમ સુફકેવલિ વુત્તુ।
દેહાદેવલિ દેહ જિણુ એહહ જાણિ ણિરુત્તુ।।૪૨।।

શ્રુતકેવળી ભગવાન, જે જ્ઞાનમાં પૂરા સર્વજ્ઞ આદિ અથવા શ્રુતકેવળીઓએ ‘તીર્થક્ષેત્રોમાં અને દેવમંદિરમાં પરમાત્મા દેવ નથી...’ એમ કહ્યું છે. પણ ‘ણિરુત્તુ’ હોં! ‘ણિરુત્તુ’ એટલે નિશ્ચયથી. સમજાણું કાંઈ? શ્રુતકેવળી અને ભગવાન, સંતોએ બહાર દેવાલયમાં દેવ નથી, પરમાત્મા ત્યાં નથી (એમ કહ્યું છે). નિશ્ચયથી પરમાત્મા નથી. નિશ્ચયથી પરમાત્મા દેહદેવળમાં તારો આત્મા બિરાજે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘નિશ્ચયથી એમ જાણ...’ જોયું? નિશ્ચયથી છે ને પાઠ? ‘ણિરુત્તુ’ એવું જાણ, એમ. ‘દેહાદેવલિ જિણુ દેહ’ ‘શરીરરૂપી દેવાલયમાં જિનદેવ છે.’ ભગવાનઆત્મા વીતરાગસ્વરૂપે બિરાજમાન આત્મા છે, એને તું ઓળખ અને એની પૂજા કર, એ દેવની પૂજા છે. સમજાણું કાંઈ? ઓલા કુતીર્થને લઈને હવે અહીં થોડું બહારનું નાખ્યું છે. ન્યાં ને ન્યાં ભટક્યા કરે,

‘સમેદશીખર’ ને આ અહીં છે ને ‘શેત્રુંજય’, ન્યાં જાણે ભગવાન છે. ત્યાં તો ભગવાનની સ્થાપના છે. ખરા ભગવાન પણ ત્યાં નથી, ઇ પર ભગવાન પણ ખરા ત્યાં નથી, એમ કહે છે. શું કીધું? જે ભગવાનની સ્થાપના કરી છે એ ખરા ભગવાન પણ ત્યાં નથી. ખરા ભગવાન તો સમવસરણમાં બિરાજમાન તીર્થંકરપણે એ ખરા ભગવાન છે અને ત્યાં તો એને જોઈશ તો શરીર ને વાણી તને એકલા દેખાશે. ભગવાન નહિ દેખાય. એનો આત્મા નહિ દેખાય. એ આત્મા ક્યારે દેખાય? કે તું તારો દેખીશ તો એનો આત્મા તને જણાશે. એના આત્માનું જ્ઞાન ક્યારે થાય કે આ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર છે? એ રાગરહિત તારા આત્માનું જ્ઞાન તું કર ત્યારે આ ભગવાનઆત્મા છે એમ તને ખ્યાલ આવશે. નહિતર તો શરીર, વાણી દેખાશે. સમવસરણ દેખાશે, માણસો દેખાશે, ઇન્દ્રો દેખાશે. આહાહા...! ઉપરથી આવ્યા જાણે, ગંગાધર ને વિદ્યાધર ને... સમજાણું? સાક્ષાત્ પરમાત્મા બિરાજતા હોય તો ત્યાં તને શું દેખાશે? પરમાત્મા, એનો આત્મા દેખાશે? એનો આત્મા ક્યારે દેખાશે? કે, તું પોતે જ્યારે એને રાગની આંખ્યું છોડી દઈ, પરને જોવું છોડી દઈ અને સ્વને જોવા જા ત્યારે તારો આત્મા જણાશે (અને ત્યારે) પરમાત્મા આવા હોય (એમ જણાશે). સમજાણું કાંઈ?

‘શરીરરૂપી દેવાલયમાં જિનદેવ છે.’ બહારમાં તો વ્યવહાર છે. શુભભાવ, પુજા, ભક્તિનો શુભભાવ વ્યવહાર (છે) પણ પરમાર્થે ત્યાં દેવ છે (એમ નથી). તારો એ નથી અને પરમાર્થે ભગવાન બિરાજે (છે), જે આત્મા, એ આત્મા અહીં નથી. એ તો સ્થાપના નિક્ષેપ છે. અને સ્થાપના નિક્ષેપમાં પણ સ્થાપનામાં ભગવાનના ગુણ ગાય છે ને? કે મૂર્તિના ગુણ ગાય છે? ભગવાન આવા, તમે ભગવાન આવા, તમે ભગવાન આવા, તમે ભગવાન આવા. પણ એ આત્માની દૃષ્ટિ હોય તો એને આવા શુભભાવના ભાવને વ્યવહાર કહેવામાં આવે. પણ જેને આત્મદૃષ્ટિ નથી અને એકલું ત્યાં જ ભાળે છે એને કહે છે કે, આત્મા દેવ અહીં છે, ન્યાં બહારમાં ક્યાંય નથી. તારો દેવ મૂકીને બીજા દેવને પૂજવા જા, એ પૂજન સારું નહિ થાય. સમજાણું કાંઈ? એની વિશેષ વ્યાખ્યા કરશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

જ્ઞાયકના નિર્ણયમાં જ સર્વજ્ઞનો નિર્ણય!

ભગવાન સર્વના જ્ઞાયક છે એવો નિર્ણય કોણે કર્યો? કમબદ્ધપર્યાયની સન્મુખ થઈને પોતે જ્ઞાયક થયો ત્યારે જ ભગવાનના જ્ઞાયકપણાનો યથાર્થ નિર્ણય થયો.

(આત્મધર્મ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૮)